

РОЗДІЛ І. ПРОБЛЕМИ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.017.4(438)

Марина Бойченко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-0543-8832

Тетяна Пахотіна

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-5132-4326

DOI 10.24139/2312-5993/2020.01/003-011

ЗМІСТОВІ ЗАСАДИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ У РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА

У статті схарактеризовано змістові засади патріотичного виховання школярів у Республіці Польща. Показано, що патріотичне виховання здійснюється під час уроків історії, суспільствознавства, краєзнавства, польської мови, виховних годин. Окреслено форми патріотичного виховання в польських школах, а саме: участь у різноманітних конкурсах і змаганнях історико-патріотичного та туристично-краєзнавчого спрямування; подорожі й екскурсії до визначних місць країни; зустрічі з видатними особистостями; участь у роботі громадських організацій (організація патріотичних акцій, виставок, урочистостей); ознайомлення з діяльністю державних інституцій та органів місцевого самоврядування тощо.

Ключові слова: патріотизм, патріотичне виховання, школярі, Республіка Польща.

Постановка проблеми. В умовах загострення економічної, соціальної, духовної та культурної кризи актуалізується проблема патріотичного виховання дітей та молоді, оскільки патріотизм, як моральна цінність і сукупність соціально-політичних відносин, є потужним засобом і необхідною умовою для захисту національних інтересів, відродження та зміцнення української нації. Необхідність цілеспрямованої державної політики у сфері національно-патріотичного виховання молоді обумовлена потребою консолідації всього українського суспільства для подолання викликів, що постали перед країною, що підтверджується положеннями, сформульованими в низці державних документів: Законах України «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020); Концепції «Нова українська школа» (2016), Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2019), Указі президента «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» (2019) тощо.

Головним завданням закладів освіти, сформульованим в означених документах, визначено виховання дітей у дусі патріотизму, глибокого

розуміння історії свого народу, національної ідентичності, самобутності, насамперед через створення відповідного виховного середовища. На нашу думку, розв'язання окресленого завдання передбачає вивчення позитивного педагогічного досвіду, зокрема й зарубіжного. У цьому контексті вартим уваги є досвід Республіки Польща, де патріотичне виховання являє собою комплексну цілеспрямовану діяльність, побудовану на сучасних досягненнях теорії потреб, теорії цінностей і теорії особистості.

Аналіз актуальних досліджень. Зважаючи на свою актуальність, проблема патріотичного виховання дітей та молоді привертає увагу багатьох учених. Різні аспекти патріотичного виховання в Республіці Польща стали предметом наукового інтересу низки українських та польських дослідників, а саме: патріотичне виховання студентської молоді в українських і польських закладах вищої освіти (В. Герасимчук); національно-патріотичне виховання громадських організацій Республіки Польща (В. Белан); національно-патріотичне виховання школярів у країнах східної Європи (Н. Вишнівська); державно-патріотичне виховання у період Другої Речі Посполитої (1918 – 1939 рр.) (Л. Солярчик); закордонний досвід патріотичного виховання (Ю. Афанасьєва); історична політика Польщі у ХХІ ст. (Ю. Толмачова та К. Кузіна); свідомість і історична пам'ять в процесі патріотичного виховання (Е. Осевська); досвід громадянського виховання країн ЄС в Україні (І. Дзюбенко); регіональна і патріотична освіта в багатокультурних умовах (А. Степнік та П. Мазур) та ін.

Мета статті – схарактеризувати змістові засади патріотичного виховання школярів у Республіці Польща.

Методи дослідження. Досягнення мети передбачало застосування низки методів: загальнонаукових – аналіз, синтез, абстрагування й узагальнення, що уможливили вивчення стану патріотичного виховання в Республіці Польща; конкретно-наукові – метод термінологічного аналізу, що забезпечив аналіз проблеми патріотичного виховання в педагогічній теорії; структурно-логічний аналіз – дозволив окреслити засоби патріотичного виховання польських школярів.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти безпосередньо до характеристики змістових засад патріотичного виховання школярів у Республіці Польща, вважаємо за доцільне розкрити сутність базових понять даної наукової розвідки – «патріотизм» і «патріотичне виховання».

Будучи складним багатогранним явищем і однією з найважливіших та найбільш значущих цінностей, патріотизм поєднує в собі соціальні, політичні, духовні, культурні, історичні та багато інших компонентів, проявляючись, у першу чергу, емоційно-піднесеним ставленням до Батьківщини. Патріотизм є важливою складовою духовного багатства особистості, що характеризує високий рівень її соціальної значущості.

Згідно з визначенням, поданим в Українському педагогічному словнику, патріотизм являє собою «одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури. Патріотизм виявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів. Виховання патріотизму – важлива складова виховної діяльності школи. У процесі вивчення різних навчальних предметів в учнів формуються патріотичні погляди і переконання» (Гончаренко, 1997, с. 249).

В енциклопедії освіти патріотизм трактується як «суспільний моральний принцип діяльного ставлення до свого народу, що віддзеркалює національну гордість і любов до вітчизни, громадянську відповідальність за її долю, а також емоційне підпорядкування особистістю свого життя спільним національним інтересам і виявляється в готовності служити Батьківщині й захищати її від ворогів» (Кремень, 2008, с. 356).

У Законі Республіки Польща «Про систему освіти» від 1 вересня 1991 року наголошено, що патріотичне виховання сприяє розвитку в молоді почуття відповідальності, любові до Батьківщини, і поваги до культурної спадщини країни, за одночасної відкритості й шанобливого ставлення до культурних цінностей Європи та світу. Відповідно до статті 4 даного Закону, за формування основ патріотичного виховання в підростаючого покоління відповідає сім'я як основний суспільний осередок, школа, різноманітні громадські й релігійні організації, та осередки суспільної комунікації.

Слід зауважити, що головними завданнями патріотичного виховання школярів у Республіці Польща визначено формування позитивного емоційного ставлення до рідної країни, розвиток позитивної соціальної поведінки та рис характеру поляка-патріота. На думку польських дослідників, виховання патріотизму вимагає наявності фундаментальних знань про минуле власної батьківщини, що актуалізує проблему національної пам'яті.

У польських наукових розвідках ХХ ст. патріотом вважалася людина, яка щиро любить свою країну й емоційно пов'язана з нею (Jundziłł, 1969, с. 9). На думку С. Оссовського, «патріотизм виростає з емоційного почуття» й поширюється на рідну землю, народ, його історію, мову, духовне й матеріальне багатство, спадщину предків і долю майбутніх поколінь», які можуть бути пов'язані з концепцією «малої батьківщини», або місця народження, дитинства, розвитку побаченого в пейзажах і символічних елементах простору (архітектура, природа, мистецтво) (Ossowski, 1984, с. 17-18).

Сучасний науковий дискурс усе частіше акцентує на повсякденному характері патріотизму. За твердженням польських учених А. Степніка та П. Мазура, патріотизм має бути постійним, базуватися на принципі холізму, відбиватися в різних (зокрема й побутових) відносинах людини зі своєю Батьківщиною. На думку дослідників, «патріотизм повинен мати не лише історичні конотації, але й перспективні. Історичний дискурс не повинен бути

єдиним джерелом символів, метафор і готових формул, що становлять ідеологічну цінність визначення патріотизму. Патріотизм не може бути просто «клопітким зобов'язанням». Швидше, він повинен стати натхненником для побудови особистої кар'єри й досягнення успіху в житті. Усе свідчить про те, що часи однієї моделі патріотизму (заснованого, наприклад, на ідеї національної вірності) також минули. Сьогодні молодь вимагає права на власну патріотичну чуйність. Ми повинні поставитися до цього з розумінням, адже це, зрештою, самовіддана й неповторна любов. Патріотизм знаходиться «всередині нас» і не може існувати ніде, крім нашого розуму. Це соціальна емоція, тому вона не здатна функціонувати поза реальним, динамічно перетворюваним світом» (Stepnik & Mazur, 2010).

Т. Янічка-Панек (Janicka-Panek, 2017) також наголошує на повсякденному характері патріотичного виховання, що починається в сім'ї та супроводжує дитину в дитячому садку, школі й подальшому житті. Дослідниця вважає, що саме в сім'ї слід виховувати повагу до національних символів, до малої та великої Батьківщини. Позитивний приклад батьків забезпечує дитину моделями поведінки з національними символами. Наслідкування поведінки батька або матері вчить дитину поважати польський національний герб чи національний гімн. Адже саме національні символи, на думку вченої, є ланкою між історією нації, її сьогоденням та майбутнім.

Отже, починаючись у сім'ї, патріотичне виховання дитини продовжується в школі, де з початкової ланки польські школярі набувають громадянських умінь, засвоюють установки й поведінкові моделі. У кожній школі розроблено програму патріотичного виховання, у межах якої цілі навчання сформульовані окремо для кожного етапу навчання.

Так, наприклад, програма патріотичного виховання для початкових шкіл м. Катовиці на першому етапі навчання передбачає формування в учнів почуття приналежності до шкільної громади, місцевого середовища, регіону, країни. Найважливішим завданням школи в цьому контексті є надання учням можливості усвідомити цінність сім'ї, місцевого оточення та Батьківщини в житті кожної людини, а також власні зобов'язання перед цими громадами.

Починаючи з другого етапу навчання, патріотичне та громадянське виховання здійснюється в межах окремого модуля дисципліни «Освіта для життя в суспільстві».

Основні завдання означеного модуля охоплюють:

- розвиток зав'язків із Батьківщиною та формування громадянської свідомості;

- виховання поваги до просоціальних настроїв та загального блага;
- формування поваги до власної держави (*Wychowanie patriotyczne*).

Досягнення окреслених цілей передбачає реалізацію низки завдань:

- створення ситуацій, що викликають емоційне ставлення до рідної країни (зустрічі, шкільні урочистості, подорожі);

- ознайомлення учнів із важливими для країни датами, нормативними засадами й діяльністю державних інституцій;
- підготовка учнів до свідомої, активної й відповідальної участі в суспільному житті.

Зміст програми патріотичного виховання школярів включає такі теми:

- національний герб та гімн;
- патріотичні пісні, літературні твори (картини, фільми) на історико-патріотичні теми;
- місця національної пам'яті;
- біографії видатних поляків (художників, учених, політиків, солдатів);
- особистість і громада; життя в громаді (зв'язки, цінності, ролі, прийняття рішення, конфлікти, переговори);
- шкільна рада;
- органи місцевого самоврядування;
- індивід, суспільство, нація, держава;
- громадянські права та обов'язки, цінності й норми суспільного життя;
- категорія загального блага; патріотизм, соціальна та політична культура (*Wychowanie patriotyczne*).

Реалізація аналізованої програми патріотичного виховання передбачає використання низки методів, а саме:

- моделювання;
- метод проектів;
- обговорення;
- інтерв'ю;
- мозковий штурм;
- аналіз джерел (документів);
- екскурсії, подорожі;
- квести, тематичні конкурси;
- зустрічі з цікавими особистостями (там само).

Іншим прикладом програми патріотичного виховання учнів може слугувати програма, запроваджена початковою школою № 1 м. Буковно (Szkoła Podstawowa nr 1 w Bukownie).

У вступі до програми зазначено, що патріотизм виражається в прихильності до Батьківщини, звичаїв і національної культури, а також у повазі до людей, які їх створили. Висловлено переконання, що патріотичне виховання має здійснюватися в нерозривній єдності з іншими напрямками виховання.

Означена програма складається з низки розділів: 1) моя країна; 2) мій регіон; 3) моє місто; 4) моя сім'я, опанування яких дозволяє реалізувати низку цілей:

- зміцнення загальнонаціональної єдності;

- формування громадянської свідомості та поведінки;
- виховання поваги до просоціальних настроїв та загального блага;
- залучення дітей до активної участі в житті сім'ї, школи та місцевої громади й держави в цілому;
- виховання поваги до рідної мови;
- набуття знань про свій регіон, місто та сім'ю;
- виховання поваги до національних цінностей, символів і традицій;
- формування національної ідентичності й участь у плеканні традицій;
- розширення знань про історію регіону та міста, його культуру й мистецтво;
- відкриття місць у своєму регіоні, що мають історичне значення;
- формування належної поведінки під час шкільних і державних урочистостей (Szkoła Podstawowa).

Отже, можемо констатувати, що цілі, окреслені в розглянутих вище програмах патріотичного виховання, з різною повнотою відбивають державну стратегію патріотичного виховання Республіки Польща. Разом із тим, кожна програма спрямовується не на виховання абстрактного почуття патріотизму, а насамперед, діяльної любові до своєї сім'ї, громади, рідного краю.

Повертаючись до програми патріотичного виховання початкової школи № 1 м. Буковно, зауважимо, що зміст кожного розділу розкривається за допомогою таких форм та методів патріотичного виховання:

Розділ «Моя країна»:

- розкриття історії Польщі в контексті всесвітньої історії:
  - уроки історії, суспільствознавства, краєзнавства, уроки польської мови, виховні години);
  - перегляд історичних фільмів (уроки історії, кіномарафони під час канікул);
  - поїздки в історичні міста;
  - історичні конкурси;
- прищеплення любові до рідної мови:
  - літературні конкурси;
  - уроки польської мови;
  - заняття в бібліотеках;
  - конкурси, організовані для учнів початкової та середньої школи бібліотекарами;
- плекання польських традицій:
  - змагання, пов'язані з традиціями;
  - вивчення патріотичних пісень;
  - передача знань про традиції під час уроків історії, релігії, суспільствознавства;

Розділ «Мій регіон»:

- вивчення історії свого регіону:
  - патріотичні поїздки, мітинги;
  - історичні конкурси;
- ознайомлення з роботою Ліги національної оборони (Liga Obrony Kraju – LOK);
- ознайомлення з діяльністю Польського туристично-краєзнавчого товариства (Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze –PTTK);
- зустрічі з цікавими людьми;

Розділ «Моє місто»:

- знайомство з історією рідного міста:
  - уроки краєзнавства, історії, суспільствознавства, виховні години, зустрічі з цікавими мешканцями міста;
  - співорганізація виставок, пов'язаних із Буковно, з Муніципальним культурним центром (Miejski Ośrodek Kultury – МОК);
  - мистецькі та літературні конкурси;
  - допомога в розвитку Національної палати пам'яті в Муніципальному культурному центрі;
- виховання почуття локального патріотизму:
  - ознайомлення з роботою міського уряду;
  - залучення учнів до місцевих патріотичних заходів;
  - допомога харцерам в організації акцій;
  - участь у виданні місцевої преси;

Розділ «Моя сім'я»:

- вивчення історії власної родини;
  - спільні з Муніципальним культурним центром конкурси;
  - уроки іноземних мов, польської мови, релігії, краєзнавства, виховні години;
  - інтерв'ю з іншими членами сім'ї для розвитку сімейних зв'язків;
- плекання польських традицій у сім'ї, школі, наприклад, традицій святкування Різдва (Szkoła Podstawowa).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, аналіз змісту патріотичного виховання школярів у Республіці Польща дозволяє констатувати, що в сучасних умовах, поряд із традиційним визначенням патріотизму як почуття любові до Батьківщини й поваги до культурної спадщини країни, її історичного минулого, все більш поширеним стає розуміння патріотизму як внутрішнього переконання, що проявляється в щоденній практичній діяльності на користь сім'ї, місцевої громади, свого регіону та країни в цілому. Патріотичне виховання є цілісним безперервним процесом, що починається в ранньому дитинстві в сім'ї й триває протягом усього життя. Визначальну роль у патріотичному вихованні відіграє школа, де з початкової ланки запроваджено програми патріотичного виховання,

спрямовані на зміцнення зв'язків із Польщею; формування громадянської свідомості та патріотичного ставлення; виховання поваги до просоціальних настроїв та загального блага; залучення дітей до активної участі в житті сім'ї, школи, місцевої громади й держави в цілому; виховання поваги до рідної мови, національних цінностей, символів і традицій; набуття знань про свій регіон, місто та сім'ю; формування національної ідентичності й участь у плеканні традицій; розширення знань про історію регіону та міста, його культуру й мистецтво; відкриття місць у своєму регіоні, що мають історичне значення; формування належної поведінки під час шкільних та державних урочистостей тощо. Патріотичне виховання здійснюється у процесі вивчення історії, суспільствознавства, краєзнавства, польської мови, виховних годин. Поширеними формами патріотичного виховання є участь у різноманітних конкурсах і змаганнях історико-патріотичного та туристично-краєзнавчого спрямування; подорожі й екскурсії до визначних місць країни; зустрічі з видатними особистостями; участь у роботі громадських організацій (організація патріотичних акцій, виставок, урочистостей); ознайомлення з діяльністю державних інституцій та органів місцевого самоврядування тощо.

Зважаючи на той факт, що дана стаття не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми, перспективи подальших наукових розвідок убачаємо у визначенні позитивних концептуальних ідей польського досвіду, які можуть бути творчо імплементовані в практиці вітчизняного шкільництва.

ЛІТЕРАТУРА

- Белан, В. Ю. (2016). Досвід національно-патріотичного виховання громадських організацій Республіки Польща на прикладі Союзу польського харцерства. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*, 1, 244-247 (Belan, V. Yu. (2016). Experience of national-patriotic education of public organizations of the Republic of Poland on the example of the Union of Polish Charter. *Scientific notes of NSU named after M. Gogol. Psychological and Pedagogical Sciences*, 1, 244-247).
- Гончаренко, С. (1997). *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь (Honcharenko, S. (1997). *Ukrainian Pedagogical Dictionary*. Kyiv: Lybid).
- Кремень, В. Г. (2008). *Енциклопедія освіти*. Київ: Юрінком Інтер (Kremen, V. H. (2008). *Encyclopedia of Education*. Kyiv: Yurincom Inter).
- Jundziłł, I. (1969). *O wychowaniu patriotycznym dzieci*. Warszawa.
- Ossowski, S. (1984). *O ojczyźnie i narodzie*. Warszawa.
- Janicka-Panek T. (2017). Edukacja patriotyczna i europejska zadaniem współczesnego pedagoga *Науковий вісник Мукачівського державного університету, Серія «Педагогіка та психологія»* (), 1 (5), 191-194.
- Szkoła Podstawowa nr 1 w Bukownie. *Edukacja patriotyczna. Program edukacji patriotycznej*. Retrieved from: <https://sp1bukowno.edupage.org/text24/>.
- Stępnik, A., Mazur, P. (2010). Edukacja regionalna i patriotyczna w warunkach wielokulturowości. *Edukacja elementarna w teorii i praktyce*, 1-2, 12-23.
- Wychowanie patriotyczne* (2016). Katowice. Retrieved from: https://fs.siteor.com/sp37/files/Downloads/wazne_dokumenty/plan_wychowania_patriotycznego/Plan_wychowania_patriotycznego.pdf?1474126901.

РЕЗЮМЕ

Бойченко Марина, Пахотина Татьяна. Содержание патриотического воспитания школьников в Республике Польша.

В статье охарактеризовано содержание патриотического воспитания школьников в Республике Польша. Показано, что патриотическое воспитание осуществляется на уроках истории, обществоведения, краеведения, польского языка, воспитательных часов. Определены формы патриотического воспитания в польских школах, а именно: участие в различных конкурсах и соревнованиях историко-патриотического и туристско-краеведческого направления; путешествия и экскурсии к памятным местам страны; встречи с выдающимися личностями; участие в работе общественных организаций (организация патриотических акций, выставок, торжеств), ознакомление с деятельностью государственных учреждений и органов местного самоуправления.

Ключевые слова: патриотизм, патриотическое воспитание, школьники, Республика Польша.

SUMMARY

Boichenko Maryna, Pakhotina Tetiana. Content foundations of patriotic education of schoolchildren in the Republic of Poland.

The article reveals content foundations of patriotic education of schoolchildren in the Republic of Poland. Analysis of the content of patriotic education of schoolchildren in the Republic of Poland shows that in modern conditions, along with traditional definition of patriotism as a feeling of love for the Motherland and respect for the cultural heritage of the country, its historical past, understanding of patriotism as an internal conviction, daily practice for the benefit of the family, local community, region and country as a whole is becoming more widespread. Patriotic education is a holistic continuous process that begins in early childhood in the family and lasts throughout life. A decisive role in patriotic education is played by a school where, from the first grade, patriotic education programs are introduced in order to strengthen ties with Poland; form civic consciousness and patriotic attitude; foster respect for prosocial moods and common good; involve children in the affairs of family, school, local community and state as a whole; nurture respect for the mother tongue, national values, symbols and traditions; gain knowledge of the region, city, and family; form national identity and participate in the cultivation of traditions; expand knowledge of the history of the region and the city, its culture and art; open places of historic importance in one's region; form appropriate behavior during school and state celebrations and the like. Patriotic education is provided during the lessons of history, social studies, local history, Polish, educational hours. Common forms of patriotic education are participation in various contests and competitions of historical-patriotic and tourist-local lore direction; trips and excursions to the landmarks of the country; meetings with prominent personalities; participation in the work of public organizations (organization of patriotic actions, exhibitions, celebrations); getting acquainted with activity of state institutions and local self-government bodies, etc.

Due to the fact that this article does not exhaust all aspects of the problem under study, the prospects for further research are seen in identifying positive conceptual ideas of the Polish experience that can be creatively implemented in the practice of domestic schooling.

Key words: patriotism, patriotic education, schoolchildren, Republic of Poland.